

TIJDSCHRIFT

VAN HET

Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap,

gevestigd te Amsterdam,

ONDER REDACTIE VAN

Prof. C. M. KAN en N. W. POSTHUMUS,

Vice-President en Secretaris van het Genootschap.

T W E E D E S E R I E

DEEL I.

A F D E E L I N G :

Verslagen en Aardrijkskundige Mededeelingen.

Se. i

V. 1 Pt. 1

AMSTERDAM,
C. L. BRINKMAN.

UTRECHT,
J. L. BEIJERS.

1884.

Sumatra.

	Blz.
Topografische gegevens betrekkelijk de Buitenbezittingen (Palembang)	250
Triangulatie op Sumatra.....	521

Java.

Lengte van Batavia..	667
De uitbarsting van den vulkaan Krakatau in 1680, door P. J. Veth	24
De uitbarsting van Krakatau door Mc Leod.....	184
Krakatau (uit het voorloopig Verslag van R. D. M. Verbeek).....	350
Krakatau (uit het werk „Krakatau” door R. D. M. Verbeek, Eerste gedeelte).....	445
De Fransche wetenschappelijke Commissie in Straat Soenda.....	447
(Zie nog over Krakatau en den samenhang der uitbarsting met den rooden gloed aan den hemel, onder het hoofd: Mathematische en physische geographie).	

Borneo.

Het onderzoek van eenige rivieren op de noordwest-kust van Borneo (door Mr. Leys).....	27
De olifant en de rhinoceros op Borneo.....	400, 554

Molukken.

Indonesien oder die Inseln des Malayischen Archipels von A. Bastian. Erste Lief. Die Molukken, Berlin, 1884.....	518
--	-----

Tanembar en Timorlao-eilanden.

Natuurkundige onderzoekingen op Timorlaoet (Forbes)	553
Een paar opmerkingen naar aanleiding van Forbes' onderzoek van Timor laoet.....	182
Eenige opmerkingen over de recente ethnologische, linguïstische, geographische en ornithologische mededeelingen omtrent de Tanembar- en Timorlao-eilanden, door J. G. F. Riedel.....	721
Voordracht van J. G. F. Riedel over de Tanembar- en Timorlao-eilanden (42e Alg. Verg.).....	10
Een Engelschman gevangen op de Tenimber-eilanden.....	448

Spaansche bezittingen.

Het onderzoek van Mindoro (volgens F. Blumentritt).....	348
---	-----

Iwanow meer bijzonder mededeelingen over de orographie en hydrographie van het Pamirgebied. Het Pamirgebied, dat een vierhoekigen vorm heeft, wordt ten noorden door het Alaigebergte, ten oosten door de groep van den Moestag-Ata en de ten zuiden daarvan gelegen hooge bergmassa's en ten zuiden door den Hindoe-Koesj begrensd. Ten westen bestaat er geen scherpe grens en zij is daarom op verschillende wijzen willekeurig aangenomen. Iwanow onderscheidt in het Pamir vooreerst het steppengebied zonder boomgroei, met gemakkelijk toegankelijke bergketens van hoogstens 1000 tot 4000 voet relatieve hoogte, breede dalen, welker hoogste gedeelte van 10,000 tot 12,000 voet verschilt, en talrijke meren, in welke van de eene zijde de bronrivieren van de Amoe-Darja, van de andere die van de Tarym haar oorsprong hebben. Naar het westen sluit zich daaraan het berggebied met diep ingesneden, moeielijk toegankelijke, boschrijke dalen en steile bergketens. Vervolgens gaat het verder over in de bevolkte landschappen Darwas, Rosjan, Sjoegnan en Badaksjan. Volgens de meening van Iwanow, moest de westelijke grens van het Pamirgebied in een lijn van het noorden naar het zuiden worden aangenomen, welke de uiterste nederzettingen naar het oosten met elkander verbindt: Altyn-Masar aan de Soerghab, Seres aan de Moerghab, Sardym aan de Hoend en Kila-Pendsj aan de Wakhan. Ten westen van deze uiterste plaatsen heeft reeds bebouwing van den bodem plaats. De groote bocht van de Boven-Amoe, van Kalaichoe over Kalaiwamar naar Bar-Pendsj, welke vroeger voor de grens werd gehouden, noemt Iwanow te ver naar het westen gelegen. De topographische opgaven van dr. Regel over de terraslandschappen van het Pamir worden door den heer Iwanow in twijfel getrokken. De richting van het oosten naar het westen van de rivieren en bergketenen is de meest algemeene in het Pamir zelf en in de grensgebergten. Meridionale bergketenen, welke Humboldt vroeger aannam en welker bestaan ook Sewerzow trachtte te bewijzen, terwijl hij poogde een zigzaglijn van korte, meridionale verheffingen aan te toonen, welke werkelijk niet kan geconstateerd worden, ontbreken geheel. In het oosten schijnen zich de hooge gebergten in een aantal van het noordwesten naar het zuidoosten loopende bergketenen op te lossen, tusschen welke men dalen heeft. Iwanow ontkent het bestaan eener meridionale bergketen Bolor, welke slechts door een misverstand van Klaproth op de kaarten gekomen is.

De olifant en de rhinoceros op Borneo.

In de „North-Borneo Herald” kwam eenigen tijd geleden een artikeltje

voor over de jacht in Noord-Borneo en werden onder de dieren, die aldaar het hart van den jager kunnen bekoren, ook de olifant en de rhinoceros genoemd.

Indien dat bericht werkelijk betrouwbaar is, zou daardoor een einde gemaakt zijn aan de onzekerheid, die nog omtrent het voorkomen van genoemde dieren in het noorden van Borneo bestaan heeft; vooral Dr. Mohnike heeft in zijn werk „Blicke auf das Pflanzen- und Thierleben in den niederländischen Malaienländern (p. 420 en 425) getracht te betoogen, dat tegen de mededeelingen, die de genoemde species tot de fauna van Borneo rekenen, bedenkingen kunnen ingebracht worden.

III.

A F R I K A.

Schrijven van Giraud.

Men zendt ons uit Brussel het onderstaand uitvoerig bericht van den reiziger Giraud.

Karéma, le 14 Janvier 1884.

Monsieur,

Je ne veux pas laisser partir ce courrier sans vous envoyer un mot de souvenir et de reconnaissance.

Arrivé ici depuis un mois et demi, je m'y repose de mes fatigues passées, en compagnie de cet excellent Mr. Storms dont le moral et la gaieté ne sont pas près de céder le pas aux ennuis de cet affreux continent.

Je remplirais des pages à vour parler de l'hospitalité franche et cordiale que j'ai reçue jusqu'ici de vos agents.

A Zanzibar le capitaine Cambier m'a, pour ainsi dire, monté mon expédition; ici Mr. Storms me donne un bon coup de main pour la réorganiser. Pour peu que sur le Congo, vers lequel je me dirige, je rencontre encore quelque'une de vos stations hospitalières ce ne sera bientôt plus moi qui serai le maître de mes oeuvres, mais les officiers auxquels vous avez eu l'obligeance de me recommander.

Mon voyage bien que relativement très-heureux, n'a pas donné les résultats que j'en attendais. Au Banguélo, où je comptais voir un lac, je n'ai trouvé qu'un immense marais où j'ai patangé près d'un mois.

element bij de bevolking te erkennen. Twee der gezonden schedels, een mannelijke en een vrouwelijke, zijn typisch in hun Maleisch karakter — zij bezitten groote, wijde, ronde oogholten en een effen voorhoofd, terwijl de oneffenheden boven de wenkbrauwen en de glabella bijna geheel ontbreken. De andere brachycephalische schedels komen, hoewel zij geen zoo treffende overeenkomst vertoonen, meer of minder met de algemeene type overeen, maar wijzen een gemengd karakter aan. De dolichocephalische schedel is van duidelijk uitgesproken Papoeasche type en komt geheel met twee andere schedels overeen (zoodat hij hoegenaamd geen verschil toont), die in de nabijheid van Port Moresby verkregen en thans in het Surgeon's Museum aanwezig zijn. Met dezen schedelvorm is, volgens de mededeeling van den heer Forbes, gekruld haar en donkere kleur van de huid verbonden. Men ziet, dat de bevolking van Timor Laoet geen uitzondering maakt op hetgeen gewoonlijk in de verschillende groepen der Polynesische eilanden aangetroffen wordt; misschien zou men echter wegens den geringen afstand van Nieuw-Guinea meer van het Papoeasche element verwacht hebben.

Op de weinige vierkante mijlen, tot welke hij met zijn onderzoekingen beperkt was, heeft de heer Forbes vier-en-twintig nieuwe vogelspecies ontdekt.

M.

De Olifant en de Rhinoceros op Borneo.

Onder de vele couranten, die ik niet lees, behoort ook de North-Borneo Herald. Velen, die in mijn geval verkeeren, zullen dus met belangstelling gelezen hebben wat die courant eenigen tijd geleden vermeld heeft, volgens het Tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, tweede serie, deel I, No. 6, 1884, p. 400. Er worden toch de Olifant en de Rhinoceros genoemd onder de dieren, die in Noord-Borneo het hart van den jager kunnen bekoren. De onbekende verslaggever in het Tijdschrift bovengenoemd, schijnt aan de betrouwbaarheid van dat bericht te twijfelen: hij spreekt van de onzekerheid, waarin men verkeert ten opzichte van het voorkomen van die dieren op Borneo en citeert Dr. Mohnike als autoriteit. Het boek van Dr. O. Mohnike van het jaar 1883 bevat veel schoons, vooral waar het aankomt op eigen waarnemingen, maar is klaarblijkelijk jaren ten achteren waar het geldt het oplossen van wetenschappelijke vraagstukken. Dit moet, helaas, ook gezegd worden van hetgeen Mohnike vertelt van het voorkomen van Olifant en Rhinoceros op Borneo, zoodat toen hij trachtte aan te toonen, dat die dieren daar

niet voorkomen of niet konden voorkomen, de bewijsstukken voor het tegendeel reeds lang in Europa waren aangekomen, en de zaak voor de zoölogen reeds lang uitgemaakt was. Het is waarlijk te betreuren, dat Dr. Mohnike zich niet behoorlijk op de hoogte heeft gesteld van hetgeen in de laatste tientallen jaren op het gebied der dierkunde van den Indischen Archipel is gepubliceerd, menige bladzijde van zijn zeer lezenswaardig boek ware dan niet door onjuistheden en verkeerde opvattingen ontsierd. Maar ik was niet van plan om iets omtrent Dr. Mohnike's werk mede te deelen; in hoofdzaak is trouwens het noodige reeds vroeger door den Heer H. von Rosenberg gezegd. Aangezien er onder de lezers van dit Tijdschrift vele niet-zoölogen zijn, die door het lezen van het artikeltje in het Tijdschrift boven geciteerd, allicht in het verkeerde spoor gebracht kunnen worden, zoo veroorloof ik mij een greep te doen in de geschiedenis van het al of niet voorkomen van Olifant en Rhinoceros op Borneo en hoop duidelijk te kunnen bewijzen, dat die dieren er wel degelijk voorkomen en wij niet te zoeken hebben in couranten om in deze zaak volkomen overtuiging te erlangen. Het zal dan meteen kunnen blijken, hoe gevaarlijk het is om zich in zaken van zuiver wetenschappelijken aard te laten leiden door hypothesen om het pro of contra van hetgeen men wenscht, te beweerden. De dierkunde moet zich evenmin als de plantkunde niet bezighouden met bespiegelingen, maar alleen redeneeren en gevolgtrekkingen maken naar aanleiding van hetgeen als onomstootelijke feiten is vastgesteld en bewezen.

En nu ter zake.

Sprekende over olifanten en rhinocerossen, laat de heer S. Muller ¹⁾ zich aldus uit: „Of Borneo ook olifanten bezit, durven wij, ondanks al de door ons in het werk gestelde onderzoekingen, evenmin stellig ontkennen, als bevestigen. Ritter verklaart zich, in zijne klassieke Erdkunde, voor het laatste gevoelen, en ons zelve is op Banjirmassing, door meer dan eenen Maleijer verhaald, dat zich aan gene zijde van het groote gebergte des binnenlands zulke dieren zouden ophouden. Het is nu alleszins in het oog vallend, dat deze berichten met die, welke zich Ritter heeft ten nutte gemaakt, in het algemeen met elkander overeenstemmen, want de geleerde aardrijkskundige merkt uitdrukkelijk aan, dat de elefanten slechts op een enkelen hoek des eilands aanwezig zijn, en wel aan de naar het vasteland gekeerde noordwestzijde, in de dis-

¹⁾ Verhandelingen over de natuurlijke geschiedenis der Nederlandsche overzeesche bezittingen. Leiden 1839--1844, p. 38.

trikten Oengsang en Paitna. Al te dikwerf echter schrijven de reizigers elkander blindelings na, zonder zich met een nauwgezet onderzoek der bronnen hunner voorgangers genoegzaam bezig te houden. Pigafetta reeds, deelde in Magalhaës reis mede, dat zij bij hunne aankomst in de stad Borneo, met twee elefanten naar den koning Siripada gereden waren. Wie zal intusschen voor de waarheid instaan, dat deze dieren aldaar geboren en niet van Sumatra of het vaste land afkomstig waren? want ook op Java worden somtijds jonge elefanten van Palembang of uit andere streken der Lampongs overgebracht, en de inlandsche vorsten van Soerakarta en Djokjokarta zijn gewoonlijk in het bezit van een of meer dezer, door hunne monsterachtige grootte, vrees en verwondering inboezemende schepselen. De inboorlingen op de zuid- en westkusten van Borneo schijnen dit dier in de door hen bewoonde gedeelten nimmer opgemerkt te hebben, en ook de bovenbedoelde Maleijers, volgens welke zich hetzelfde in het noorden des eilands zoude ophouden, hadden de zaak bloot van hooren zeggen. Op even onzekere wijze, vernamen wij ook van onderscheidene Maleijers en Dajakkers, dat zich in eenige oorden van Borneo rhinocerossen zouden ophouden, een bericht, dat insgelijks reeds door vroegere reizigers medegedeeld en ook door den heer Ritter opgenomen is, hoezeer nergens iets hoegenaamd betrekkelijk den vorm of vermoedelijke soort dezes diers wordt opgegeven. Volgens de ruwe schets van eenen Bejadjoe-Dajakker, welke eens, in zijne jeugd, eenen mannelijken rhinoceros, aan het bovengedeelte der rivier Kahayan wilde gezien hebben, had dezelve de grootte van eenen grooten buffel, terwijl hij slechts met ééne hoorn gewapend was. Al dadelijk doet zich de vraag op, of het ook wellicht de *Rhinoceros sundaicus*, welke soort ons tot heden alleen van Java bekend is, zoude kunnen wezen, dan wel of dat Borneosche dier tot den neushoorn van het vaste land te rangschikken zij, of wel, eene geheel eigene soort uitmaakt. Voor de mogelijkheid dezer laatste vooronderstelling zou men eenigen grond kunnen vinden in het, in ieder geval opmerkenswaardige verschijnsel, dat ook Sumatra eene geheel bijzondere soort, die nog in geen ander land is waargenomen, huisvest."

De heer Spencer St. John ¹⁾ verhaalt dat olifanten en rhinocerossen volgens de inlanders in de bosschen van Borneo voorkomen, doch constateert het feit, dat nog nimmer een Europeaan ze gezien heeft. Een man uit zijn gevolg maakte persoonlijk kennis met een olifant, toen hij

1) Life in the Forests of the Far East. 1862. Vol. I, p. 95 en 96.

op de rivier Kina Batangan, Noord-Oost-Borneo, te dicht bij den oever kwam. Hij ontstelde zoo, dat „the paddle dropped from his hand, life left him, but the canoe drifted back out of danger.” De heer Spencer begaf zich naar die plaats, doch zag slechts de voetsporen van een olifant. Een aantal menschen wist hem te vertellen, dat olifanten dáár in kudden voorkomen en hem werden te Labuan en Sulu herhaakdelijk tanden aangeboden.

Prof. H. Schlegel schrijft in 1872 1): „Borneo herbergt in het geheel geen olifant, doch den neushoorn treft men aan ó. a. op de drie groote Soenda-eilanden.”

Andrew Murray noemt bij zijne opsomming van de zoogdieren van Borneo de olifant „ingevoerd” en de rhinoceros „twijfelachtig”, terwijl Wallace de olifant zoowel als de rhinoceros op Borneo laat voorkomen: Wallace geeft niet aan waarop deze zijne bewering steunt.

J. E. Gray beeldde in de Proc. Zool. Soc. London van het jaar 1867 een schedel af van een rhinoceros van Borneo, onder den naam *Rhinoceros nasalis*. In het British Museum waren twee rhinoceros-schedels, waarvan de eene van een koopman gekocht was, die beweerde dat hij van Borneo kwam, terwijl de andere geëtiquetteerd was „*R. sondaicus* Cuvier, Java.” De heer Gray maakte echter geen bezwaar om te verklaren, dat die laatste localiteit foutief was en Borneo moest zijn. Te recht was in 1868 Andrew Murray verontwaardigd over zulk eene manier van doen; hij tikte Gray gevoelig op de vingers in de Proceedings van genoemd jaar, terwijl professor Owen reeds had gezegd dat *Rh. nasalis* Gray geen waarde als soort had en dat alle Europeesche zoölogen het hierover eens waren.

In 1869 noemde George Busk het voorkomen van rhinoceros op Borneo nog eene open kwestie; dat er vroeger zulke dieren geleefd hebben, bleek uit een paar kiezen uit de buurt van Sarawak, vanwaar ze aan Charles Lyell gezonden waren; volgens Busk behoorden die kiezen tot een voorwerp van dezelfde soort als op Sumatra voorkomt, nl. *Rh. sondaicus*.

In 1874 2) zond Everett aan Wallace twee rhinoceroshorens, gekocht in de bazar te Sibü, hoofdstation van het gouvernement van Sarawak en drie anderen „probably from the country about the headwaters of the Koti; but there is reason to believe that the animal is distributed (though not abundantly) throughout the upper course of the Rejang,

1) De dierentuin van het Kon. Zoöl. Gen. Natura Artis Magistra te Amsterdam.

2) P. Z. S. L. p. 498.

Kapuas, Koti, Balungan and perhaps all the larger streams of the island. Both horn and teeth are brought to Sibü by natives arriving from the above district for purpose of trade; and these articles being valued by Chinese and Malays for their supposed medicinal properties, at once command a ready sale, so that they disappear generally beyond hope of recovery." Bartlett merkte aan, dat er nu geen twijfel meer bleef betreffende het voorkomen van rhinocerosen in Borneo; de soort was waarschijnlijk verwant aan *Rh. sondaicus*, doch van geringere afmetingen.

Dr. Günther gaf in 1876 een verslag van eene bezending dieren, gezonden door mr. Lowe van het vaste land van Borneo tegenover het eiland Laboëan, N.W. Borneo. Deze collectie bevatte o. a. twee maaltanden van een ouden olifant, niet te onderscheiden van *Elephas indicus*; Günther zegt: „although Elephants are no longer found in the immediate vicinity of the West Coast, mr. Lowe has reliable information of their occurrence in the interior, and has no doubt of this animal being indigenous in Borneo and not merely an importation."

Van dezelfde localiteit was in het vorige jaar door mr. Lowe reeds een schedel van een jongen rhinoceros gezonden aan het British Museum en in 1879 zond mr. W. B. Preyer uit Elopura, Sandakanbaai, N.O. Borneo een schedel met huid van een tweehoornigen rhinoceros. Prof. Flower gaf verslag van deze beide exemplaren, die volgens zijne onderzoekingen tot de *Rhinoceros sumatrensis* gebracht moesten worden.

Genoemde Preyer publiceerde in de *Zoölogist* van October 1881 een stuk, getiteld: *Animal life in Borneo*" en laat zich over olifant en rhinoceros volgenderwijze uit: „Of the wild animals of this particular district, the most noticeable is the Elephant. That it should occur in Borneo is only what might be expected, but why it should be confined to this part of the island is strange. To the south of the Bay of Sandakan vast herds roam the forest. The proportion of tuskers to the others is about one in four or five. The natives of these parts are not great hunters, but they sometimes find it necessary to turn out in defence of their crops and kill one or two-rhinoceroses are not infrequent; the tracks of one or two may usually be seen in the course of a walk in the low districts. I have sent home three or four skulls, which have been identified as those of *Rh. sumatrensis*. The natives declare a three-horned species exists, and I have seen a skull, which I should not like to say was not a three-horned one, the third horn, however, being very small."

In het jaar 1881 ontving het Rijks-Museum van Natuurlijke Historie

te Leiden een schedel van een olifant ten geschenke van dienzelfden heer Preyer, terwijl in het volgende jaar een schedel van *Rhinoceros sumatrensis* door hem aan mr. W. B. Tegetmeier gezonden werd, beide schedels uit de omstreken van de Sandakan-baai N.O., Borneo.

Vatten wij nu alles te zamen, dan staat het voorkomen van olifant en rhinoceros op Borneo als een onomstootelijk feit vast, bewezen door de talrijke schedels van *Rhinoceros* in het British Museum en den schedel van *Elephas* in het Leidsche Museum. Met de voorwerpen als bewijsstukken in de hand, zal geen verstandig mensch meer aan de waarheid kunnen twijfelen en ieder, die over deze zaak nog met hypothetische beschouwingen voor den dag komt, vecht tegen windmolens.

Voor de hand licht de vraag of die groote dieren in Borneo thuis behooren dan wel dáár zijn ingevoerd. Dat de *Rhinoceros* met opzet zoude zijn overgebracht, is in mijn oog bezwaarlijk aan te nemen. De neushoorn toch is een gevaarlijk dier, waarvan het nut in de verte niet opweegt tegen de groote schade, die het aanricht. Bij dit woeste dier laat zich ook moeilijk denken, dat het ter eeniger tijde zoude ten geschenke gezonden zijn aan een of ander inlandsch hoofd, die het later in de wildernis de vrijheid gaf, zooals verhaald wordt van den olifant. Van dit dier toch wordt het volgende verhaald. Meer dan 100 jaar geleden zond de O. I. Compagnie eenige olifanten cadeau aan den Sultan van Sulu. De Sultan vreezende, dat deze monsters in korten tijd alles wat zijn klein eiland voortbracht, zouden opeten, verzocht, dat die dieren aan land gezet zouden worden aan kaap Unsang, N.O. kust van Borneo, waar zijn volk voor hen zorgen zoude. Doch het licht niet in den aard van den Maleier om voor een dier te zorgen als hem dat veel moeite geeft, en zoo werden die olifanten dan ook weldra aan hun eigen lot overgelaten, zochten hun fortuin in de bosschen en werden weldra wild. Of aan dit verhaal eenige waarde te hechten is, wie zal dat uitmaken kunnen? Hier is een ruim veld voor gissingen, waarin dan ook menigeen zich verdiept heeft, zelfs zijn er die het al of niet mogelijke door cijfers en berekeningen hebben trachten aan te toonen! Ik wensch mij dan ook niet met verdere beschouwingen in te laten, vooral niet daar het doel van mijn schrijven eenvoudig was om aan te toonen, dat olifanten en rhinocerosen wel degelijk op Borneo voorkomen, en, naar ik vertrouw, heb ik mijn doel bereikt.

Leiden, Sept. 1884.

F. A. J.